

Бесіда Віктор Олександрович

Аспірант кафедри філософії гуманітарних наук

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0009-0002-6460-5941>

e-mail: viktorbesida@gmail.com

**ПРАВОВИЙ НІГІЛІЗМ ЯК СИМПТОМ ЦІННІСНОЇ
КРИЗИ СОЦІАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОСТІ В МАСОВОМУ
СУСПІЛЬСТВІ**

Резюме

У статті здійснено соціально-філософський аналіз правового нігілізму як симптоматичного прояву глибшої ціннісної кризи соціальної солідарності в умовах масового суспільства. Актуальність дослідження зумовлена трансформаціями сучасного соціального порядку, пов'язаними з процесами масовізації, глобалізації та цифровізації, які сприяють зниженню інституційної довіри, уніфікації ціннісних орієнтацій і послабленню інтегративної ролі права. У цьому контексті правовий нігілізм розглядається не як ізольоване правове відхилення, а як індикатор глибших соціокультурних і аксіологічних зрушень.

Методологічною основою дослідження є поєднання соціально-філософського, аксіологічного, феноменологічного та критичного підходів, що забезпечує багатовимірне осмислення правового нігілізму як феномена масового суспільства. У роботі залучено класичні й сучасні філософські та філософсько-правові концепції, які дозволяють розкрити ціннісні, символічні та комунікативні механізми легітимації права і соціальної інтеграції.

Особливу увагу приділено аналізу взаємозв'язку між кризою соціальної солідарності та девальвацією правових цінностей. Показано, що руйнування солідарних зв'язків, зростання соціальної атомізації та відчуження призводять до втрати права як внутрішньо засвоєного ціннісного регулятора соціальних взаємодій. За таких умов право дедалі частіше сприймається як зовнішній примус або інструмент індивідуального захисту, що

створює сприятливе підґрунтя для формування нігілістичних установок у правосвідомості.

Проаналізовано еволюцію концепту масового суспільства в соціально-філософській традиції та обґрунтовано тезу про трансформацію суб'єкта права в умовах масовізації та медіареальності. Доведено, що фрагментація соціального досвіду й домінування інструментального мислення підривають морально-ціннісні підстави правопорядку та сприяють зниженню рівня довіри до правових інститутів. Правовий нігілізм інтерпретується як форма соціальної дезінтеграції, що супроводжується відчуженням індивіда від нормативного порядку та спільної відповідальності.

У підсумку обґрунтовано тезу, що подолання правового нігілізму неможливе без відновлення правових цінностей і реконструкції соціальної солідарності як фундаменту правопорядку. Підкреслено обмеженість суто нормативного впливу права в умовах ціннісної кризи та наголошено на значенні правової культури, правосвідомості й публічного дискурсу у відновленні довіри до права. Отримані результати відкривають перспективи подальших соціально-філософських досліджень проблем взаємодії права, цінностей і соціальної інтеграції в сучасному масовому суспільстві.

Ключові слова: нігілізм; правовий нігілізм; масове суспільство; масовізація; право; цінності; соціальна солідарність.

Вступ

Актуальність вивчення правового нігілізму в умовах масового суспільства зумовлена глибокими соціальними трансформаціями, пов'язаними з процесами глобалізації, цифровізації соціального досвіду та уніфікації ціннісних орієнтацій. Масове суспільство формує специфічний тип суспільної свідомості, для якої характерними є зниження інституційної довіри, домінування інструментального ставлення до соціальних норм і сприйняття права переважно як зовнішнього примусу. За таких умов право втрачає статус внутрішньо засвоєного ціннісного регулятора соціальних взаємодій, що створює сприятливе середовище для поширення правового нігілізму.

Вивчення правового нігілізму в масовому суспільстві є особливо значущим з огляду на його безпосередній зв'язок із кризою соціальної солідарності та легітимності влади. Девальвація правових цінностей послаблює інтегративну функцію права, підриває механізми соціальної відповідальності та сприяє поширенню практик вибіркового дотримання правових норм. У цьому контексті правовий нігілізм постає не лише як правова деформація, а як симптом глибшої ціннісної кризи масового суспільства, що потребує комплексного соціально-філософського осмислення.

Криза соціальної солідарності призводить до трансформації правосвідомості, в межах якої право перестає бути простором морального визнання Іншого і дедалі частіше функціонує як інструмент індивідуального захисту або маніпуляції. За відсутності ціннісного консенсусу право втрачає здатність бути символічним посередником між особистими інтересами та загальним благом. Саме в цьому контексті правовий нігілізм постає як симптом глибшої ціннісної кризи, що охоплює не лише правову, а й соціальну сферу. Девальвація правових цінностей є водночас індикатором і каталізатором соціальної дезінтеграції, тоді як подолання правового нігілізму неможливе без відновлення солідарних засад суспільного буття. Філософське осмислення цього взаємозв'язку відкриває перспективу розгляду права не лише як нормативної системи, а як ціннісного простору, в якому формується і підтримується соціальна солідарність у сучасному масовому суспільстві.

Отже, метою даної статті є соціально-філософське осмислення правового нігілізму як симптоматичного прояву ціннісної кризи соціальної солідарності в умовах масового суспільства, а також визначення основних чинників, що зумовлюють девальвацію правових цінностей та трансформацію правосвідомості в сучасних умовах.

Методи дослідження

Дослідження ґрунтується на соціально-філософському аналізі, що узагальнює аксіологічний, феноменологічний та критичний підходи і забезпечує багатовимірне осмислення правового нігілізму як феномену масового суспільства. Зокрема, такий аналіз дає змогу розглядати правовий нігілізм у контексті трансформацій соціальної інтеграції, легітимації влади та кризи соціальної солідарності. Аксіологічний підхід, спираючись на ідеї М. Шелера, Н. Гартмана та сучасні філософсько-правові концепції, дозволяє виявити процеси девальвації правових цінностей і з'ясувати їхню роль у зміні нормативних орієнтирів масової свідомості. Феноменологічний підхід, сформований у традиції Е. Гуссерля та розвинений у соціальній феноменології А. Шюца, використовується для аналізу повсякденних практик сприйняття права та досвіду правової взаємодії, в межах яких правовий нігілізм набуває форми стійкої установки. Критичний підхід, пов'язаний з іменами М. Горкгаймера, Т. Адорно та сучасної критичної теорії, застосовується для виявлення структурних і ідеологічних чинників масового суспільства, що відтворюють інструменталізацію права та підривають його ціннісний та інтегративний потенціал.

Результати дослідження

Проблематика масового суспільства, нігілізму та соціальної солідарності має тривалу історію осмислення у соціогуманітарному дискурсі й

характеризується високим ступенем наукової розробленості. Теорії масового суспільства можна класифікувати на класичні (Г. Лебон, Г. Тард, Х. Ортега-і-Гассет), феноменологічні (Е. Канетті), психоаналітичні (З. Фройд, К. Юнг), екзистенціалістські (К. Ясперс, Г. Арендт). Але феномен масового суспільства тривожить роздуми і сучасних філософів, адже глобалізаційні процеси, що відбуваються на сьогодні у світі, неминуче призводять до «масовізації» індивіда. Так, у сучасних дослідженнях, зокрема в роботах Д. Белла, Е. Шилза, З. Баумана, У. Бека, масове суспільство розглядається крізь призму глобалізації, ризиків, інституційної нестабільності та трансформації соціальних зв'язків, що дозволяє виявити нові форми соціальної дезінтеграції та кризи солідарності.

Проблема нігілізму, включно з її правовим виміром, має філософське коріння у працях Ф. Ніцше, М. Шелера, М. Гайдеггера та К. Ясперса, які інтерпретували нігілізм як симптом ціннісної кризи модерної культури. У філософії права та соціально-правових дослідженнях проблемне поле правового нігілізму розроблялося переважно опосередковано — через аналіз кризи правосвідомості, легітимності та довіри до правових інститутів. У цьому контексті важливими є праці Г. Кельзена, в яких осмислюється формалізація та легітимація правового порядку; Є. Ерліха, що акцентував увагу на розриві між позитивним і «живим» правом; Л. Фуллера, який підкреслював значення внутрішньої моралі права як умови його визнання; а також Ю. Габермаса, котрий пов'язував право з комунікативними підставами соціальної інтеграції. Значний внесок у розуміння кризи довіри до права зробив Н. Луман, розглядаючи право як автопоетичну соціальну систему, легітимність якої залежить від стабільності комунікацій і суспільної довіри. Водночас у герменевтичній філософії П. Рікера право постає як простір визнання, справедливості та відповідальності, що дозволяє інтерпретувати правовий нігілізм як наслідок руйнування символічних і ціннісних засад соціальної солідарності.

Сучасні автори акцентують увагу на соціокультурних та аксіологічних чинниках правового нігілізму, розглядаючи його як наслідок девальвації правових цінностей і послаблення соціальної солідарності в умовах масового суспільства. Разом з тим, попри значний масив досліджень, недостатньо опрацьованим залишається комплексний соціально-філософський аналіз правового нігілізму саме як симптоматичного прояву ціннісної кризи соціальної солідарності, що й зумовлює наукову новизну та актуальність подальших розвідок у цьому напрямі.

Як відомо, у філософії нігілізм визначається як «світоспоглядання та спосіб людського світовідношення, що містить інтенції заперечення, свавілля, відчаю, розчарування, недовіри тощо. Нігілізм виражається у запереченні існування Бога, безсмертя душі, свободи волі, могутності розуму,

можливості пізнання, об'єктивності моралі, духовних підвалин буття, культурних засад, суспільного устрою, прав націй на самоідентифікацію та самовизначення, оптимістичних перспектив людської історії» [1, с. 425].

Правовий нігілізм у юридичній літературі розглядається як крайня форма деформації правової культури, що виявляється у свідомому знеціненні або ігноруванні права, юридичних норм і суспільно визнаних правових цінностей, а також у зневажливому ставленні до усталених правових принципів і традицій. Протиставляючись правовій культурі як ціннісно-нормативному явищу, правовий нігілізм сприяє поширенню протиправної поведінки [2, с. 508].

Також правовий нігілізм визначають як «властивість психіки, і як стан правосвідомості, і як певна ідея, і як антипод правової культури, і як соціальний феномен, і як оцінка ролі права — від заперечення до зневіри, і як особливість культури особи чи суспільства, і як девальвація законності тощо» [3, с. 142].

Ми дотримуємося визначення, що правовий нігілізм — це негативне або зневажливе ставлення до права, законів і правопорядку, що виявляється в недооцінці соціальної цінності права, ігноруванні або запереченні його регулятивної ролі в суспільстві та в готовності порушувати правові норми.

Поширення правового нігілізму в сучасних суспільствах зумовлене комплексом соціальних і культурних чинників, тісно пов'язаних із процесами масовізації, глобалізації та цифровізації соціального життя. Як відомо, масове суспільство характеризується уніфікацією соціального досвіду, ослабленням традиційних спільнот і зростанням індивідуалізованих стратегій поведінки, що підриває ціннісні основи соціальної солідарності. За таких умов право дедалі частіше сприймається не як загальний нормативний орієнтир, а як зовнішня система обмежень, що сприяє формуванню нігілістичного ставлення до правових норм.

Важливою передумовою правового нігілізму є також криза інституційної довіри. Як зазначає З. Бауман, у «плинній сучасності» соціальні інститути втрачають стабільність і передбачуваність, що посилює відчуття невизначеності та соціальної фрагментації [4, с. 18–24]. У таких умовах право втрачає свій авторитет як механізм захисту спільних інтересів і дедалі більше асоціюється з бюрократичним примусом. У. Бек, аналізуючи «суспільство ризику», підкреслює, що зростання глобальних і системних загроз сприяє ерозії традиційних форм легітимації, включно з правовими [5, с. 181–183].

Таким чином, правовий нігілізм слід розглядати не як ізольоване правове явище, а як соціокультурний феномен, що виникає в умовах ціннісної кризи, масовізації свідомості та ослаблення соціальної солідарності.

Теорії масового суспільства формувалися як реакція на процеси індустріалізації, урбанізації та становлення масової культури, які суттєво трансформували структуру соціальних зв'язків і механізми соціальної інтеграції. У працях Х. Ортеги-і-Гассета масове суспільство постає як суспільство, де «маси взяли повну владу. А що маси, з своєї природи, не повинні та й не здатні керувати власним буттям, а ще менше правити суспільством» [6, с. 17]. Подібні мотиви простежуються і в аналізі Е. Канетті, який акцентував увагу на психології маси, її схильності до розчинення індивідуальності та зняття особистої відповідальності [7, с. 15–21].

У працях Х. Арендт масове суспільство розглядається як середовище, в якому руйнуються традиційні форми публічності, відповідальності та моральної свідомості, що створює передумови для тоталітарних практик [8, с. 313–320]. Масовізація, за Х. Арендт, супроводжується атомізацією індивідів, які втрачають здатність до солідарної дії та критичного мислення. У другій половині ХХ століття концепт масового суспільства зазнає переосмислення в працях Д. Белла та Е. Шилза, які намагалися подолати суто критичний характер цього поняття, підкреслюючи, що масове суспільство водночас розширює соціальні комунікації та доступ до ресурсів. Проте навіть у цих інтерпретаціях визнається, що уніфікація соціального досвіду та стандартизація цінностей залишаються визначальними характеристиками масового суспільства.

У сучасних теоріях масове суспільство постає вже не як стабільна структура, а як динамічний і фрагментований простір, де відповідальність дедалі більше індивідуалізується, а колективні механізми солідарності слабшають. Це створює новий контекст для аналізу суб'єкта права та нормативних засад соціального порядку, адже у класичній правовій традиції суб'єкт права мислився як автономний, раціональний індивід, здатний усвідомлювати правові норми, нести відповідальність за власні дії та брати участь у публічному правовому дискурсі. Проте в умовах масового суспільства ця модель зазнає суттєвих змін. Масовізація сприяє формуванню типу суб'єкта, чия правосвідомість значною мірою визначається зовнішніми інформаційними потоками, медійними наративами та символічними конструкціями.

У цьому контексті варто зазначити, що в юридичній науці питання цінностей розглядається крізь призму розмежування соціальної, інструментальної та особистої значущості права. Важливим є також розрізнення цінностей, інтегрованих правом, і правових цінностей, які становлять основоположні принципи взаємодії особистості та суспільства. Особливу увагу приділяють абсолютним, загальнолюдським цінностям, що мають природно-правову основу й не залежать від суспільно-політичних змін. До таких цінностей належать життя, свобода, власність, честь і гідність особи,

рівність, справедливість, права людини та громадянина. Усвідомлення цих та інших цінностей формує основу правосвідомості, спонукає людину до дотримання правопорядку, активної позиції в захисті своїх прав і відстоюванні індивідуальної свободи. До числа таких цінностей зазвичай відносять свободу, рівність, справедливість, демократію, порядок, безпеку та мир, правовим виразом яких виступають юридичні права та свободи особи.

Враховуючи вищезазначене, можна констатувати, що сьогодні, в реальному житті, цінність права, на жаль, зводиться тільки до можливості зовнішнього нормативного регулювання, воно дедалі частіше репрезентується не через безпосередній досвід правової взаємодії, а через масові комунікації, які спрощують і фрагментують уявлення про правові цінності і процеси. За Н. Луманом, у таких умовах право функціонує як автопоетична система комунікацій, відокремлена від життєвого світу індивідів, що ускладнює процеси ідентифікації з правовим порядком [9, с. 55–62]. Це сприяє зростанню дистанції між суб'єктом і правом та формуванню інструментального ставлення до юридичних норм. Ю. Габермас, аналізуючи трансформації публічної сфери, підкреслює, що масові медіа підривають умови раціонального дискурсу, необхідного для легітимації права [10, с. 364–373]. У результаті суб'єкт права дедалі рідше сприймає себе як співучасника формування правових норм, цінностей і дедалі частіше — як пасивного адресата адміністративних рішень. Така трансформація створює сприятливе підґрунтя для правового нігілізму, оскільки право втрачає зв'язок із досвідом особистої відповідальності та участі.

Отже, масове суспільство характеризується глибокими змінами у сфері правових ціннісних орієнтацій, що безпосередньо впливають на рівень довіри до соціальних і правових інститутів. Уніфікація культурних зразків і домінування споживацьких моделей поведінки сприяють зсуву від нормативно-ціннісних орієнтацій до утилітарних і прагматичних. П. Рікер у своїй герменевтичній концепції наголошує, що легітимність інститутів ґрунтується на символічних структурах визнання та справедливості [11, с. 23–28]. Руйнування цих структур у масовому суспільстві призводить до того, що правові норми втрачають моральну переконливість, а їх дотримання дедалі більше залежить від зовнішнього примусу, а не внутрішнього прийняття.

У результаті право в масовому суспільстві опиняється між формальною нормативністю та втратою ціннісного авторитету. З одного боку, воно зберігає розгалужену систему норм, процедур і санкцій а з іншого — дедалі частіше втрачає здатність виконувати інтегративну функцію. Кельзенова модель формального правопорядку, побудована на принципі нормативної замкненості, у цьому контексті виявляє свої обмеження, оскільки не враховує ціннісні підстави легітимності [12, с. 2–7].

Л. Фуллер переконливо показав, що право, позбавлене внутрішньої моралі, перетворюється на суто технічний механізм управління, що неминуче підриває довіру до нього [13, с. 39–41]. У масовому суспільстві ця тенденція посилюється, оскільки формальна ефективність норм часто підміняє питання справедливості та солідарності. У результаті право дедалі більше сприймається як зовнішній примус, що створює умови для поширення правового нігілізму.

Таким чином, аналіз масового суспільства дозволяє дійти висновку, що трансформація суб'єкта права, зміна ціннісних орієнтацій і криза інституційної довіри є взаємопов'язаними процесами, які підривають ціннісний авторитет права. Саме в цьому контексті правовий нігілізм постає як симптом глибшої кризи соціальної солідарності сучасного суспільства. Соціальна солідарність традиційно розглядається у філософії як фундаментальна умова можливості спільного життя, що ґрунтується на визнанні взаємної залежності індивідів і сповідуваних ними цінностей. У класичній соціологічній теорії Е. Дюркгайма солідарність постає як структуроутворювальний принцип суспільства, який може набувати форм механічної або органічної солідарності залежно від рівня соціальної диференціації. Водночас у філософському вимірі солідарність виходить за межі суто функціональної категорії й набуває морально-ціннісного змісту, пов'язаного з відповідальністю, справедливістю та взаємним визнанням. Наприклад, П. Рікер розглядав солідарність у горизонті справедливості та визнання Іншого, наголошуючи на її символічному та моральному вимірі як передумові легітимності соціальних інститутів. Право відіграє ключову роль у відтворенні соціальної солідарності, оскільки саме воно інституціоналізує базові цінності суспільства та забезпечує їх нормативну обов'язковість. У класичному розумінні право виступає механізмом узгодження індивідуальних інтересів із загальним благом, створюючи рамки передбачуваної та справедливої соціальної взаємодії.

У сучасній філософії права наголошується, що солідарність не може підтримуватися виключно примусовими засобами. Л. Фуллер переконливо доводив, що право здатне виконувати інтегративну функцію лише за умови дотримання його «внутрішньої моралі», яка забезпечує довіру та визнання з боку адресатів правових норм [13, с. 96–101]. Відтак, рівень соціальної солідарності безпосередньо пов'язаний із довірою до права та правових інститутів. Довіра виступає необхідною умовою внутрішнього прийняття правових норм і готовності діяти відповідно до них не з примусу, а з переконання. У масовому суспільстві, де послаблюються традиційні форми солідарності й зростає соціальна атомізація, зниження довіри до права стає одним із ключових чинників дезінтеграції. У цьому контексті правовий нігілізм постає як наслідок руйнування зв'язку між правом і солідарністю:

право зберігає формальну силу, але втрачає здатність інтегрувати суспільство на ціннісному рівні.

Отже, соціальна солідарність, право та довіра перебувають у тісному взаємозв'язку. Солідарність як форма соціальної єдності ґрунтується на спільно поділюваних нормах, цінностях і уявленнях про справедливість, тоді як право виступає їх інституціоналізованим вираженням. Коли солідарні зв'язки послаблюються, право втрачає свою внутрішню підтримку з боку суспільства і дедалі частіше сприймається як зовнішній, нав'язаний механізм регулювання. У таких умовах формується правовий нігілізм як установка масової свідомості, що заперечує ціннісний і легітимний характер правових норм.

Девальвація правових норм є прямим наслідком втрати або фрагментації спільних цінностей, які забезпечують їхнє моральне визнання. Право функціонує ефективно лише за умови, що його норми корелюють із базовими ціннісними уявленнями суспільства та сприймаються як справедливі. Коли ж ціннісний консенсус руйнується, правові норми втрачають символічний авторитет і редукуються до формальних приписів, дотримання яких забезпечується переважно санкційними механізмами. Згодом формується установка на заперечення і скасування цінності права. У такий спосіб правовий нігілізм можна розглядати як специфічну форму соціальної дезінтеграції, що супроводжується відчуженням індивіда від суспільних інститутів і нормативного порядку. Утрата довіри до права означає втрату здатності ідентифікувати себе з політико-правовою спільнотою, що послаблює почуття відповідальності та солідарності. У цьому сенсі правовий нігілізм є не лише правовою деформацією, а й соціальною патологією.

Узагальнюючи, правовий нігілізм слід інтерпретувати як симптом втрати солідарних засад соціального буття, девальвації спільних цінностей і кризи довіри до інституцій, які раніше забезпечували соціальну інтеграцію. Реконструкція соціальної солідарності передбачає не стільки посилення примусових механізмів, скільки відновлення ціннісної легітимності права як спільно визнаного морально-нормативного порядку. Ключову роль у цьому процесі відіграють правова культура та правосвідомість, які визначають спосіб сприйняття й інтерпретації права. Правова культура охоплює сукупність знань, ціннісних орієнтацій і моделей правової поведінки, що формують готовність індивідів діяти відповідно до правових норм не з примусу, а з переконання. В умовах масовізації та медіареальності правосвідомість часто набуває фрагментарного й інструментального характеру, що послаблює її солідарний потенціал. Саме тому розвиток правової культури постає як стратегічний чинник подолання правового нігілізму через відновлення довіри до правових інститутів.

Водночас необхідно враховувати межі нормативного впливу права в умовах глибокої ціннісної трансформації. Право не може самостійно створити солідарність у суспільстві, де відсутній базовий ціннісний консенсус, оскільки його ефективність залежить від ширшого соціокультурного контексту. Отже, можливості права полягають у підтриманні й інституціоналізації вже наявних ціннісних орієнтацій, тоді як їх формування є завданням ширшого соціального процесу, що включає освіту, публічний дискурс і розвиток громадянського суспільства. У цьому сенсі відновлення правових цінностей і соціальної солідарності слід розглядати як взаємопов'язані процеси, що виходять за межі суто нормативного регулювання, але без якого вони також не можуть бути реалізовані.

Висновки

Таким чином, правовий нігілізм доцільно розглядати не як ізольоване правове відхилення, а як індикатор глибшої ціннісної кризи сучасного суспільства, що проявляється у знеціненні спільних нормативних орієнтирів, ослабленні соціальної солідарності та втраті довіри до правових інститутів. Саме соціальна солідарність виступає фундаментом правопорядку, оскільки забезпечує внутрішнє прийняття правових норм і їх сприйняття як справедливих і легітимних, а не лише формально обов'язкових. За умов руйнування солідарних зв'язків право втрачає ціннісний авторитет і редукується до зовнішнього примусу, що створює сприятливий ґрунт для поширення правового нігілізму. У цьому контексті перспективи подальших соціально-філософських досліджень пов'язані з поглибленим аналізом взаємодії між правом, цінностями та соціальною інтеграцією, зокрема з вивченням ролі правової культури, комунікативних механізмів легітимації та інституційних умов відновлення соціальної солідарності в умовах масового суспільства.

Список посилань

1. Лютий Т. Нігілізм. Філософський енциклопедичний словник: НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди; [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. Київ: Абрис, 2002. С. 425-426.
2. Юридичний словник-довідник [за ред. Ю. С. Шемшученка]. Київ: Феміна, 1996. 696 с.
3. Дручек О. В. Правовий нігілізм: підходи до розуміння. Форум права. 2009. № 2. С. 140-144.
4. Bauman Z. Liquid Modernity. Cambridge: Polity Press, 2000. 240 p.
5. Beck U. Risk Society: Towards a New Modernity. London Sage Publications, 1992. 260 p.
6. Ортега-і-Гассет Х. Бунт мас. Вибрані твори /перекл. з ісп. В. Бурггардта, В. Сахна, О. Товстенко. Київ: Основи, 1994. С. 15-39.

7. Canetti E. *Crowds and Power*. New York: Continuum, 1960, 495 p.
8. Арендт Х. Джерела тоталітаризму. Київ: Дух і Літера, 2005. 584 с.
9. Luhmann, N. *Law as a Social System*. Oxford: Oxford University Press. 2004. 488 p.
10. Habermas J. *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge, MA: MIT Press, 1996. 631 p.
11. Ricoeur P. *The Just*. Chicago: University of Chicago Press, 1995. 356 p.
12. Kelsen H. *Pure Theory of Law*. Berkeley: University of California Press, 1967. 356 p.
13. Fuller L. *The Morality of Law*. New Haven: Yale University Press, 1964. 202 p.

References

1. Liutyi, T. (2002). Nihilizm. *Filosofskiyi entsyklopedychniy slovnyk / NAN Ukrainy, In-t filosofii imeni H. S. Skovorody*; ed. V. I. Shynkaruk et al. Kyiv: Abrys, 425-426.
2. *Yurydychniy slovnyk-dovidnyk (1996)*. / ed. Yu. S. Shemshuchenko. Kyiv: Femina, 696 p.
3. Druchek, O. V. (2009). *Pravovyi nihilizm: pidkhody do rozuminnia*. *Forum prava*, No. 2, 140-144.
4. Bauman, Z.(2000). *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press, 240 p.
5. Beck, U. (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage Publications, 260 p.
6. Orteha-i-Hasset, H. (1994). *Bunt mas. Vybrani tvory* (transl. from Spanish by V. Burghardt, V. Sakhno, O. Tovstenko). Kyiv: Osnovy, 15-39.
7. Canetti, E. (1960). *Crowds and Power*. New York: Continuum, 495 p.
8. Arendt, H. (2005). *Dzherela totalitaryzmu*. Kyiv: Dukh i Litera, 584 p.
9. Luhmann, N. (2004). *Law as a Social System*. Oxford: Oxford University Press, 488 p.
10. Habermas, J. (1996). *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge, MA: MIT Press, 631 p.
11. Ricoeur, P. (1995). *The Just*. Chicago: University of Chicago Press, 356 p.
12. Kelsen, H. (1967). *Pure Theory of Law*. Berkeley: University of California Press, 356 p.
13. Fuller, L. (1964). *The Morality of Law*. New Haven: Yale University Press, 202 p.

Victor Besida

*PhD-student of the Department of Philosophy of Humanities
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)
<https://orcid.org/0009-0002-6460-5941>
e-mail: viktorbesida@gmail.com*

**LEGAL NIHILISM AS A SYMPTOM OF THE VALUE CRISIS
OF SOCIAL SOLIDARITY IN MASS SOCIETY**

Abstract

The article provides a socio-philosophical analysis of legal nihilism as a symptomatic manifestation of a deeper value crisis of social solidarity in the conditions of mass society. The relevance of the study is determined by transformations of the contemporary social order associated with processes of massification, globalization, and digitalization, which contribute to the erosion of institutional trust, the homogenization of value orientations, and the weakening of the integrative role of law. In this context, legal nihilism is considered not as an isolated legal deviation, but as an indicator of more profound sociocultural and axiological shifts.

The methodological framework of the research combines socio-philosophical, axiological, phenomenological, and critical approaches, ensuring a multidimensional interpretation of legal nihilism as a phenomenon of mass society. The study draws on classical and contemporary philosophical and philosophical-legal concepts that make it possible to reveal the value-based, symbolic, and communicative mechanisms of the legitimation of law and social integration.

Particular attention is paid to the analysis of the relationship between the crisis of social solidarity and the devaluation of legal values. It is shown that the destruction of solidaristic ties, the growth of social atomization, and increasing alienation lead to the loss of law as an internally internalized value regulator of social interactions. Under such conditions, law is increasingly perceived as an external form of coercion or as an instrument of individual protection, which creates a favorable ground for the formation of nihilistic attitudes in legal consciousness.

The evolution of the concept of mass society within the socio-philosophical tradition is analyzed, and the thesis concerning the transformation of the subject of law under conditions of massification and media reality is substantiated. It is demonstrated that the fragmentation of social experience and the dominance of instrumental rationality undermine the moral and value foundations of the legal order and contribute to a decline in trust in legal institutions. Legal nihilism is interpreted as a form of social disintegration accompanied by the alienation of the individual from the normative order and from shared responsibility.

In conclusion, the article substantiates the thesis that overcoming legal nihilism is impossible without the restoration of legal values and the reconstruction of social solidarity as the foundation of the legal order. The limitations of purely normative legal regulation in conditions of a value crisis are emphasized, and the significance of legal culture, legal consciousness, and public discourse in restoring trust in law is highlighted. The findings open prospects for further socio-philosophical research into the interaction between law, values, and social integration in contemporary mass society.

Keywords: nihilism; legal nihilism; mass society; massification; law; values; social solidarity.

Надійшла до редакції 15.10.2025

Прийнято до друку 26.11.2025

Оприлюднено 29.12.2025